

Çarlık Dönemi Rusya'sındaki Tahakküm Unsurlarının Gogol'un Eserleri Kapsamında İncelenmesi

Uğur Keskin*

(ORCID ID: 0000-0003-2740-4120)

Makale Gönderim Tarihi
26.12.2018

Makale Kabul Tarihi
04.03.2019

Özet

Bu makalede, Ukrayna asıllı Rus roman, hikâye ve oyun yazarı Nikolay Vasiliyeviç Gogol'un eserlerindeki tahakküm unsurları ele alınmıştır. Gogol'un kaleme aldığı bütün eserleri kapsamında yürütülen bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden içerik incelemesi tekniği benimsenmiştir. Makalede, tahakküme konu olan hususlar, asimetrik güç ilişkilerinin bir uzantısı olarak oraya çıkan ilişkiler bağlamında ele alınmıştır. Çalışma kapsamında yapılan incelemelerde, Gogol'un eserlerinde ön plana çıkan tahakküm unsurlarının kişisel servet, mevki/makam, soyluluk gibi konular ekseninde belirginleşmekte olduğu belirlenmiştir. Ayrıca aile içi ilişkilere yansıyan tahakküm unsurunun da söz konusu olduğu ortaya çıkarılmıştır. Sonuç olarak, bu makalede tahakküm unsurlarının olumsuz yönü üzerinde durulduğu ifade edilerek, belirli koşullar ya da örgütsel yapılanmaların bir gereği olarak tahakküm unsurlarına ihtiyaç duyulabileceği durum ve şartlar geri planda tutulmuştur. Söz konusu ihtiyacın ön plana çıkarıldığı ve bu çalışmanın bakış açısına tersinden yaklaşan ilave çalışmalara duyulan gereksinimin ise hâlihazırda devam etmekte olduğu konusu vurgulanmıştır.

Anahtar Kekimler: Çarlık Dönemi, Tahakküm, Asimetri, Bağlılık, Gogol.

Investigation of the Domination Elements in the Period of Tsarist Russia within the Scope of Gogol's Works

Abstract

In this article, the elements of domination in the works of Russian novel, story and playwright Nikolay Vasiliyevich Gogol of Ukrainian origin were discussed. In this study, which is carried out within the scope of all the works of Gogol, content analysis technique from qualitative research methods is

* Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ugrkeskin@anadolu.edu.tr.

adopted. In the article, the issues that are subject to domination are discussed in the context of the relations that emerged as an extension of asymmetric power relations. In the investigations carried out within the scope of the study, it was determined that the elements of domination that stand out in Gogol's works are becoming clearer in terms of personal wealth, position/authority and nobility. In addition, it was revealed that the dominance of the domination reflected in the family relations. In conclusion, this article emphasizes the negative aspects of the elements of domination and states the conditions and conditions under which the elements of dominance may be needed as a requirement of certain conditions or organizational structures. The need has been highlighted and the need for additional studies approaching from the point of view of this study has been emphasized.

Keywords: Tsarist Period, Domination, Asymmetry, Dependency, Gogol.

Giriş

Tahakküm olgusunun çıkış noktası, temel olarak “asimetri” kavramına dayanmaktadır. Herhangi iki unsur arasında asimetri söz konusu olduğu anda, güçlü olanın lehine tek taraflı bir bağımlılık ilişkisi gündeme gelmektedir. Bu asimetri, sadece ilk akla gelen unsur olan maddi/parasal anlamda değil; asalet, mevki, bilgi gibi özünde gücü elde bulundurmaya barındıran birçok konuda da söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla güce dayalı konularda üstün olan taraf (birey, grup, örgüt, devlet vb.), diğer taraf karşısında tahakküme konu olabilecek tutum ve davranışa yönelebilmekte ve karşı tarafı, tek yönlü bir bağımlılık ilişkisine yönlendirebilmektedir.

Çeşitli koşullar altında ortaya çıkan üstünlük duygusu (düşlemlerde ya da davranışlarda), önemsenme ve beğenilme gereksinimi şeklindeki çocukluktan gelen örüntüler,¹ bazı bireyleri zaman içinde tahakkümcü/hakimiyetçi bir kişiliğe dönüştürebilmektedir. Tahakkümcü anlayış, bireysel bir olgu olmanın çok ötesine geçmektedir çünkü bu paragrafın hemen başında, bireyi kuşatan çevresel koşullara, bir önceki paragrafta ise bireyin yanı sıra grup, örgüt, devlet gibi taraflara değinilerek tahakküm olgusunun kapsamı ifade edilmiştir. Dolayısıyla Gogol’un eserlerinde tahakküm ile ilişkili anlatımlara konu edilen

¹ Cüneyt Evren, *Narsisizm*, BDS Yayınları, 1997, İstanbul, s. 22.

bireyler/karakterler, tahakkümcü davranış biçimlerini salt kişisel özelliklerinden almamakta, çevresel koşul ve yönlendirmelerin de açık bir etkisi altında bulunmaktadır. Örneğin tahakkümcü davranışlarıyla ön plana çıkan bir aktör olarak soylu sınıfa veya köylü sınıfına mensup herhangi bir roman ya da hikâye kahramanı ele alınsın. Sosyal sınıflar arasında mutlak sınırların bulunduğu bu dönemin Rusya'sında birey; soylu sınıf veya köylü sınıfından biri olarak dünyaya gelmeyi kendisi tercih edemeyeceği için, hayata gözlerini açmış olduğu (ait bulunduğu) sosyal sınıfın, ona biçmiş olduğu rolü benimsemek durumunda kalmaktadır. Zaten Gogol, herkesi ait olduğu sınıfta görmeyi arzu etmekte, sınıf atlama gayretindeki bireylerin içine düştüğü gülünç veya trajik durumları da eleştirmektedir. Böylesi sınıf atlama gayretlerinin en belirgin olduğu eserleri *Ölü Canlar* romanı ile *Evlenme ve Müfettiş* adlı tiyatro eserlerinde açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir.

Bu makalenin amacı, çarlık döneminde yaşamış bir yazar olarak Gogol'un eserlerinde ön plana çıkan tahakküm unsurlarının belirlenmesidir. Çalışma, Gogol'un bütün birincil kaynak eserlerini kapsayacak şekilde yürütülmüştür. Gogol tarafından yazılan hikâye, roman ve tiyatro eserlerindeki anlatımlar, "tahakküm" bakış açısıyla dikkatli bir incelemeye tabi tutulmuştur. Gogol'un, Rus gerçekçi edebiyatının kurucuları arasında gösteriliyor olması,² eserlerindeki anlatımlarda yer verdiği tahakküme ilişkin unsurların, çarlık dönemi Rusya'sına dair realiteyi gözler önüne sermekte olduğu yargısına kaynaklık etmektedir. Bu yargıya dayalı olarak ulaşılan varsayım, bu makalenin kaleme alınmasının temel dayanak noktası olarak kabul edilerek aşağıdaki önermede bulunulmuştur.

Önerme: Gogol'un eserlerindeki gerçekçi anlatımlar, yaşadığı dönemdeki tahakküm unsurlarını yansıtmaya niteliği taşımaktadır.

Bu önermeden yola çıkıldığında, Gogol'un eserlerinin, yaşadığı dönemin sosyal gerçekliklerini yansıtabilme konusunda anlamlı veriler sunmakta olduğunu ileri sürmek mümkün olabilmektedir. Bu sayede Gogol'un eserleri, edebi birer anlatım olarak görülmenin ötesine geçerek, yaşanan topluma ilişkin olguları, günümüz bakış açısı ve

² Aleksandra Annenskaya, *Gogol Hayatı ve Edebi Çalışmaları*, Çev. Turgay Yıldız, Dorlion Yayınları, 2018, Eskişehir, s. 88.

çağdaş literatürün kavramları aracılığıyla yorumlanabilmeyi mümkün kılmaktadır. Buna karşılık, her yazar gibi Gogol'un da gerçeklikleri yansıtabilme hususunda belirli bir kapasitenin yani "sınırlı rasyonellik" kısıtının ötesine geçemeyeceğinin de hatırdan çıkarılmaması gerekmektedir. Yaşamsal süreçlerin yazıya dökülmesi sürecinde karşılaşılan ilave kısıtlar da dikkate alındığında bu makalede, yukarıdaki önerme aracılığıyla, aşağıdaki araştırma sorularının yanıtları verilmeye çalışılmaktadır.

Araştırma Sorusu 1: Gogol'un eserleri, çarlık dönemi Rusya'sına ilişkin tahakküm gerçekliklerini yeterli ölçülerde yansıtabilir mi?

Araştırma Sorusu 2: Gogol'un başvurduğu edebi anlatımlar aracılığıyla yapılacak açıklama ve izahlar, çarlık dönemi toplum yaşantısındaki tahakküme dair hususları ele alabilmeyi mümkün kılar mı?

Bu makalenin temel önermesinde savlanan görüşe işlerlik kazandırılabilirdiği nispette, araştırma sorularına da aynı ölçüde sağlıklı açıklamaların getirilebilmesi olası görünmektedir. Makale çalışması kapsamında yapılan incelemede, Gogol tarafından yazılan bütün eserler okunarak incelenmiş, eserleri hakkında yazılan Türkçe ve İngilizce kaynaklara yönelik ileri okumalar yapılmıştır. Nitel araştırma türlerinden içerik incelemesi yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, hem Gogol'un kendi eserleri, hem de eserleri hakkında yapılan bilimsel çalışmalardan yola çıkılarak aktarma, açıklama ve tartışmalara yer verilmiştir.

Gogol'un Eserlerindeki Tahakküm Unsurlarına İlişkin Kavramsal Çerçeve

"Tahakküm" terimi, bu makalenin başlıca kavramları arasında yer almaktadır. Arapça'daki "hukm" fiilinden Türkçe'ye geçen "hüküm" kelimesi, egemenlik, hâkimiyet anlamına gelmektedir.³ Aynı kelime kökünden türetilen tahakküm, "hükmetme" anlamına gelmekte, ayrıca "baskı yoluyla hükmetme" anlamıyla da kullanılabilir.⁴ Her ne kadar bu makalenin başlığında "tahakküm" kavramı kullanılmış olsa da taraflar (birey, grup, kurum veya devlet) arasında tahakkümün ortaya

³ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, Ankara, s. 1119.

⁴ Türk Dil Kurumu, a.g.e., s. 2242.

çıkabilmesi için söz konusu taraflar arasındaki ilişkilerde belirli bir “asimetri” bulunması gerekmektedir. Asimetri, iki taraf arasında, herhangi bir duruma ilişkin olarak ortaya çıkan farklılık (para, mevki, bilgi vb.) sonucunda belirginlik kazanmaktadır. Çeşitli nedenlerle ilişki içinde bulunan taraflardan birinin sahip olduğu, diğerinin ise olmadığı unsur, asimetriye kaynaklık etmektedir⁵. Kaynakların dağılımı bakımından taraflar/aktörler arasındaki güç farklılıkları, aralarındaki ilişkiyi istikrarsızlaştırmakta ve bu istikrarsızlık, bağımlılığa neden olmaktadır⁶. Taraflar arasında, birinin lehine diğerlerinin ise aleyhine sonuçlara neden olabilecek şekilde asimetri unsurunun dengesiz bir şekilde dağılımı, bağımlılığa, dolayısıyla da tahakküme yol açmaktadır. Taraflar arasında asimetrinin bulunmadığı ilişkilerde karşılıklı denge söz konusu olmakta, dolayısıyla da bağımlılık veya tahakküme konu olabilecek durumlar gündeme gelmemektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, tahakküm kavramı ile ilişkili bir diğer kavram olarak “bağımlılık” kavramı da zorunlu olarak gündeme gelmektedir. Bağımlılık, sosyal ilişkilerde, bir aktörün eylemini/faaliyetini gerçekleştirmek ile ilgili tüm koşulları ya da etkenleri bütünüyle kontrol edememesi durumunda ortaya çıkmaktadır⁷. Sosyal ilişkilerde bağımlı olan taraf, asimetri terazisinin hafif gelen kefesinde yer almakta ve tahakküm eden taraf karşısında mahkûm bir konumda yer almaktadır. Terazinin ağır basan kefesinde yer alan tahakküm eden taraf ise kaynaklara ulaşma bakımından bağımsız bir konuma sahip bulunmaktadır. Taraflar/aktörler arasındaki böylesi bağımsız bir konum, Üsdiken⁸ tarafından özerklik olarak kavramlaştırılmaktadır. Bu makalenin içeriğini yansıtmaya yönelik olarak “bağımlılık” kavramı kapsayıcı ve kuşatıcı bir nitelik taşımasına karşılık, çalışmanın başlığında “tahakküm” kavramı özellikle tercih edilmiştir. Bu

⁵ Hasan Tutar, İşletme ve Yönetim Terimleri Ansiklopedik Sözlük, Detay Yayıncılık, 2013, Ankara, s. 394.

⁶ Cem Harun Meydan, “Kaynak Bağımlılığı Kuramı”, Örgüt Kuramları (Ed. H. Cenk Sözen ve H. Nejat Basım), Beta Yayınları, 2012, İstanbul, s. 164.

⁷ Yücel Sayılır, “Kaynak Bağımlılığı Kuramı”, Örgüt Kuramı, (Ed. Deniz Taşçı ve Erkan Erdemir), Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013, Ankara, s. 57.

⁸ Behlül Üsdiken, “Çevresel Baskı ve Talepler Karşısında Örgütler: Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı”, Örgüt Kuramları (Derleyenler A. Selami Sargut ve Şükrü Özen), İmge Kitabevi, 2007, Ankara, s. 84.

tercihin nedeni, bağımlılık kavramının, madde bağımlılığı gibi çağrışımları da beraberinde getiriyor olmasından ileri gelmektedir.

Çağdaş literatürü özetleyen yukarıdaki anlatımlara bakıldığında tahakküm, bağımlılık ve asimetri kavramlarının olumsuz bir içeriğe sahip buldukları kolayca anlaşılabilir. Fen bilimlerinden ödünç alınan “güç” kavramı ile matematik biliminden uyarlanan “asimetri” kavramının tahakküm kavramını açıklamada kullanılmakta olduğu, başta politika ve örgüt kuramı olmak üzere sosyal bilimlerin diğer birçok alanında da (dolayısıyla bu makalenin alanında da) açıklayıcılığa sahip olabileceği görülmektedir.

Bu makalenin temel kavramlarının çağdaş literatürden alınmış olması, söz konusu kavramların çağdaş birer olgu veya durumu ifade ettiği anlamına gelmemektedir çünkü antik çağlardan günümüze kadar pek çok düşünür, birebir aynı kavramı ifade etmese de benzer türden tasavvurlara eserlerinde yer vermişlerdir. Milattan önce yedinci yüzyılda yaşamış olan Hesiodos’a göre, tahakküm konusunda aşırıya gitme, büyükleri bile yıpratmaktadır çünkü hak, tahakkümü eninde sonunda alt etmektedir⁹. Benzer görüşleri milattan önce beşinci yüzyılda eserler vermiş olan Epikharmos’da da görebilmek mümkündür. Epikharmos’a¹⁰ göre; mal, mülk, mutlak hâkimiyet, zenginlik, güç ve güzellik gibi niteliklerle donatılmış fakat bilgeliği olmayan kişiler, talihin verdiği bu şeylerin ancak bekçileri olabilirler, sahipleri değil. Böyle insanlar aynı zamanda bu şeylerin hizmetkârlarıdır ve bir gün bu şeyleri yitirdiklerinde elleri böğürlerinde boş boş kalırlar.

Platon,¹¹ *Phaidon* adlı eserinde Sokrates’in görüşlerini aktarmaktadır. Bilgeliği değil, bedensel ve dünyevi zevkleri seven kişilerin mevki veya zenginliği öncelediğini ifade ederek bu anlayışa karşı çıkmaktadır. Platon,¹² *Devlet* adlı kitabında da benzer konulara değinmiştir. Platon bu kitabında özgürlükçü düşüncelerin, bireysel düzeyde ortaya çıkıp aşırı derecede yaygınlaşması durumunda toplum

⁹ Derman Bayladı, *Felsefenin Beşiği Anadolu*, Say Yayınları, 2007, İstanbul, 31-32.

¹⁰ Epikharmos, *Fragmanlar*, Çev. Cengiz Çakmak, Alfa Yayınları, 2018, İstanbul, 84-85.

¹¹ Platon, *Toplu Diyaloglar I*, Çev. Suut Kemal Yetkin ve Hamdi Ragıp Atademir, Yargı Yayınevi, ty, Ankara, s. 80.

¹² Platon, *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Aali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018, İstanbul, s. 291-292.

düzeninin bozacağını, bu aşırılığı ortadan kaldırmak için ise özgür düşüncenin tam karşısında yer alan tahakkümcü (zorlayıcı, dikte ettirici) anlayışın ortaya çıkacağını ileri sürmekte, aşırı servet sahibi olma isteğinin ise oligarşik bir olumsuz yönelişe yol açacağını ifade etmektedir. Platon'un¹³ *Hipparkhos* adlı eserinde de aynı çizgide yer aldığı ve mal mülk edinme gayretine yönelik kazanç düşkünlüğünü eleştirmekte olduğu görülmektedir.

Gogol Hakkında Genel Bilgiler ve Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar

Roman, hikâye ve oyun yazarı Nikolay Vasiliyeviç Gogol (1809-1852), soylu bir aileye mensup olarak dünyaya gelmiştir. 1828'de okulu bitirdikten sonra yaşadığı taşradan Petersburg'a giderek burada iş aramış ve ancak 1830 yılında küçük bir memurluk bulabilmiştir.¹⁴ 1834 yılında Petersburg Üniversitesi'nin Genel Tarih bölümünde profesör yardımcısı unvanıyla görev yapmaya başlamıştır.¹⁵ Bu yıllardan itibaren Gogol'un eserlerinde sadece çiftlik beyleri değil, şehrili tüccarlar, sanatçılar ve memurlar da görülmeye başlamıştır. Petersburg'da yakından görüp anladığı para, mevki hırsı, toplumsal eşitsizlik gibi sorunlar, eserlerinde kendini göstermeye başlamıştır.¹⁶ Sağlığı giderek bozulan ve maddi zorluklarla mücadele etmeye başlayan Gogol, 21 Şubat 1852'de hayata gözlerini kapamıştır. Gerçekçiliğin dışına çıkan anlatımları da kaleme almış olmasına karşılık genel anlamda Gogol, *Müfettiş* ve *Ölü Canlar* gibi eserlerinde gerçekçiliğin şaheserlerini kaleme almıştır.¹⁷

Gogol'un eserleri üzerine yürütülen Türkçe akademik çalışmalarda genellikle belirli bir eserindeki temalar ya da ele alınan eserin, başka bir yazarın eseri ile karşılaştırması ekseninde yapılandırıldığı görülmektedir (Bkz. Hafizoğlu, 2003; Uzelli, 2003; Küçükkalay ve Özmen, 2010; Küçük,

¹³ Platon, *Hipparkhos-Kleitophon-Rakipler*, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, 2013, İstanbul, s. 30.

¹⁴ Nikolay Vasiliyeviç Gogol, *Bütün Oyunları Müfettiş Tiyatrodan Çıkış Bir Evlenme*, Çev. Melih Cevdet Anday ve Erol Güneş, Everest Yayınları, 2015, İstanbul, s. 9-10

¹⁵ Henri Troyat, *Gogol*, Çev. Bedia Kösemihal, Multilingual Yayınları, 2000, İstanbul, 108; Annenskaya, a.g.e. 37.

¹⁶ Gogol, a.g.e. 2015, 12.

¹⁷ Nikolay Vasiliyeviç Gogol, *Mayıs Gecesi – Portre*, Çev. Hasan Ali Ediz, Yordam Yayınları, 2018d, İstanbul, s. 29.

2011; Taylan, 2011; Ayas, 2014; Ayas, 2016; Aydın, 2017; Karababa, 2018). Bu makalede olduğu gibi, yazarın bütün eserleri kapsamında fakat belirli bir temaya sadık kalınan akademik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Benzer bir durumun, İngilizce literatürdeki süreli yayın olan makalelerde de söz konusu olduğu görülmektedir (Bkz. Lydic, 2010; Samier ve Lumby, 2010; Moosavinia ve Bavarsad, 2018). Türkçe ve İngilizce literatürde yapılan araştırmalarda, benzer içerikli bir çalışmaya rastlanılmamış olması, bu makaleye, özgün bir inceleme olma niteliği kazandırmaktadır.

Analiz: Gogol'un Eserlerinde Tahakküm Kaynakları

Gogol'un eserlerinde birey-birey, birey-grup veya gruplar arası ilişkilerde asimetri unsuru oldukça dikkat çekmektedir. Her türlü bireysel veya toplumsal ilişkilerde asimetrinin olduğu yerde, kaçınılmaz bir sonuç olarak tahakküm hususu da gündeme gelmektedir. Gogol'un hemen hemen bütün eserlerinde tahakkümün oluşmasına kaynaklık eden konuları işleme, okuyucusunda benzer duygu ve izlenimleri tekrar tekrar yaşatmaktadır. Aşağıdaki anlatım ve aktarımlar, Gogol'un eserlerinde tahakküm unsurunu besleyen belirli konuları ele alarak açıklamaktadır. Gogol'un eserleri incelendiğinde tahakküme kaynaklık etmesi bakımından olarak ön plana çıkan başlıca unsurların kişisel servet, mevki/makam, soyluluk olarak belirginleşmekte olduğu görülmektedir. Ayrıca asimetrik güç ilişkilerinin bir uzantısı olarak aile içi ilişkiler bağlamında da tahakküme konu olan hususlar göze çarpmakta olup, bu hususlar aşağıda sırasıyla ele alınmıştır.

Tahakküm Unsuru Olarak Kişisel Servet

Gogol'un *İvan İvanoviçle İvan Nikiforoviçin Nasıl Kavga Ettiklerinin Hikâyesidir* adlı öyküsündeki başlıca kahramanlardan olan İvan İvanoviç, zengin bir asilzade olarak betimlenmektedir. İvan İvanoviç, kendi kendine düşüncelere daldığı bir anda aklından geçen aşağıdaki düşünceler, onun yaşadığı dönemin sahip olunabilecek zenginliklerini gözler önüne sermesi bakımından anlamlı veriler sunmaktadır:¹⁸

... yattığı yerden kilerleri, avluyu, odunlukları, avluda koşuşan tavukları uzun uzun gözden geçiriyor, biryandan da : "Tanrım, ne mülk

¹⁸ Nikolay Vasiliyeviç Gogol, Eski Zaman Beyleri, Çev. Servet Lünel, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1995, İstanbul, s. 106.

sahibiymişim ben! Neyim yok ki! Tavuklarım, evim, ambarlarım, şu, bu, imbikten çekilmiş, dinlendirilmiş votkam, bahçede armut, erik ağaçlarım, bostanda haşhaş, lahana, bezelyelerim... Daha neler neler?... Neyim eksik olduğunu ben de bilmek isterdim” diye düşünüyordu.

Bir diğer varlıklı asilzade olan İvan Nikiforoviç ise sahibi bulunduğu mülkleri koruyabilmek için çok lüzumlu gördüğü bir tüfek satın almıştır. İvan Nikiforoviç, tüfeğin gerekliliğini şu sözlerle ifade etmektedir:¹⁹ “Ya eve haydutlar hücum ederse... Tüfek elbette lazım. Tanrı'ya şükür rahatım, hiç kimseden korkum yok. Ama neden? Sandık odasında tüfek duruyor da ondan”. İvan Nikiforoviç'in sahip olduğu tüfek ile ilgili olarak, maksadını aşacak şekilde büyükleme emaresi göstermesi karşısında komşusu İvan İvanoviç şunları söylemektedir:²⁰ “Tüfeğinizle öyle böbürlendiniz ki, tıpkı süslü torbasıyla övünen dilenciye benzediniz”. İvan Nikiforoviç ise bu sözlerle şu şekilde karşılık vermektedir:²¹ “Sayın Bay, hem nezaket gereklerini hem de bir insanın mevki ve rütbesine karşı gösterilmesi gereken saygıyı unutarak böyle şerefli olmayan bir sözle bana hakaret etmeye nasıl cüret ettiniz?”

Gogol'un *Cinler Padişahı* adlı hikâyesinin başlıca kahramanlarından olan yüzbaşının zenginliğinin kaynağı, yaşadığı köyün sahibi olmasından ileri gelmektedir.²² Yüzbaşı karakteri, etrafındakilere karşı çok katı bir tutum sergilemekte ve onlara karşı tahakkümünü sergilemekten geri durmamaktadır. Aşağıdaki aktarma, yüzbaşının söz konusu hakimiyetçi anlayışını gözler önüne sermektedir:²³ Yüzbaşı: “Bana bak felsefeci” dedi. Sesinde sert, korkunç bir eda vardı. “Ben uydurmaldan hoşlanmam. Bunları sizin papaz okulunda yapabilirsin ama burada, benim evimde böyle şeyler sökmeyiz; ben adama öyle bir sopa attırırım ki, sizin rektörün dayağı onun yanında hiç kalır. Güzel öküz sinirinden yapılmış kırbacın ne demek olduğunu bilir misin sen?”

Belinski, Gogol'un *Müfettiş* adlı tiyatro eserine ilişkin yazdığı makalede asimetri kavramını doğrudan doğruya kullanmamakla birlikte, aşağıdaki aktarmada da görülebileceği üzere, asimetriye sebep olan

¹⁹ Gogol, a.g.e., 1995, s. 114.

²⁰ Gogol, a.g.e., 1995, s. 117.

²¹ Gogol, a.g.e., 1995, s. 118.

²² Gogol, a.g.e., 1995, s. 62.

²³ Gogol, a.g.e., 1995, s. 89.

kaynakların başında kişisel servet ve mevki unsurlarının geldiğini ifade etmektedir. Tiyatronun başlıca karakterlerinden olan kaymakam üzerinden söz konusu unsurlar şu şekilde özetlenmektedir:²⁴

Gençliğinde gerçek bir dinsel, töresel ve toplumsal eğitimden yoksun yetişen kaymakama, babasından, çevresinden miras olarak şu yaşam ve ahlak görüşleri kalmıştır: Yaşamda mutlu olmak için para ve mevki gerekir. Bunları elde etmek de rüşvet, ihtilas, üstlerinin, itibarlı ve zengin kimselerin elini eteğini öpmek, astlarına karşı da hayvanca bir kabalık göstermekle olur.

Portre adlı hikâyenin kahramanı olan Çartkov, genç bir ressam olarak betimlenmektedir. Çartkov, kaleme aldığı resimlerden yeterince gelir elde edemediği için ev kirasını ödemekte zorlanmaktadır. Mesleğinin ilk yıllarında ekonomik açıdan zorluklar yaşayan Çartkov, ev sahibi olan İvanoviç ile olan ilişkilerinde çok zor anlar yaşamaktadır. “... yüzbaşılık yapmış, sivil memuriyette bulunmuş, müthiş yaygaracı, dayak atmakta usta, hem becerikli hem şık, hem de budala bir adam” olarak betimlenen İvanoviç, genç ressama karşı dayanılması güç baskılar yapmaktadır.²⁵ Yaptığı tablolar ülke çapında tanınmaya başlayan Çartkov, İvanoviç’in evinden taşınmakta, kısa bir zaman sonra da varlıklı bir sanatçı olmaktadır. İlerleyen yıllarda maddi durumunun kötüye gitmesi sonrasında, Çartkov, tefecilerden borç almak durumunda kalmaktadır. Hikâyenin son bölümleri; tefeciler ile Çartkov gibi tefecilerin eline düşen insanlar arasındaki ürkütücü ilişkileri anlatmaktadır.²⁶ Görüldüğü üzere bu hikâyede tahakküme konu olan çeşitli unsurlar, farklı biçimlerde ele alınmakla birlikte söz konusu tahakküm unsurları, temelde servet sahibi olmayı ifade eden maddi güce dayanmaktadır.

Gogol’un *Ölü Canlar* adlı romanı hacimli bir eser olduğu için, eserin birçok yerinde tahakküm unsuruna rastlanmaktadır. Bu nedenle romanda, tahakkümün türü bakımından da çeşitlilik göze çarpmaktadır. Örneğin romanın birinci cildinin üçüncü bölümünde toprak sahiplerinin tahakkümü üzerinde durulmaktadır. Bu tahakkümün, toplumun geneli

²⁴ Belinski V.G. “Akıllılığın Cezası: Müfettiş Üstüne”, Gogol, Nikolay Vasiliyeviç Bütün Oyunları Müfettiş Tiyatrodan Çıkış Bir Evlenme, Çev. Melih Cevdet Anday ve Erol Güney, Everest Yayınları, 2015, İstanbul, s. 27; Gogol, Nikolay Vasiliyeviç Müfettiş, Çev. Koray Karasulu, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017c, İstanbul, s. 54.

²⁵ Gogol, a.g.e., 2018d, s. 93-94.

²⁶ Gogol, a.g.e., 2018d, s. 131-132.

üzerinde oluşturduğu etki anlatılmaktadır. Aynı anlatımın devamında, hatta yeni bir paragrafa bile geçilmeden özellikle memurlar arasındaki rütbe, mevki ve makama bağlı olarak ortaya çıkan tahakküm konusu işlenmektedir. Memurların, astları karşısında mitolojik ve tanrısal kişilikler gibi davrandıkları, üstleri karşısında ise sinek olduklarını, hatta sinekten de küçük bir şeye, bir kum taneciğine dönüştükleri²⁷ ifade edilmektedir. Bu anlatımların devamında ayrıca çevirenin notu olarak memur eşlerinin bile kocalarının unvanlarını taşıyabildikleri, örneğin general eşine “generalşa”, sekreter eşine “sekreterşa” denildiği bilgisine yer verilmektedir.²⁸

Ölü Canlar romanının ikinci cildindeki karakterlerden biri olan Andrev İvanoviç, kendisinden şu sözlerle bahsetmektedir:²⁹ “Ben toprak sahibiyim. Toprak sahipliği boş gezenin kalfalığı değildir, hakkını vermek gerek unvanımın”. Gogol'un eserlerinin geneline bakıldığında kişisel servet sahibi olan kişiler bu niteliklerini, diğer insanlar üzerinde tahakküm unsuru olarak kullanmaktadırlar. Andrev İvanoviç de toprak sahibi olmasına ve yukarıdaki ifadeleri kullanıyor olmasına karşılık, yine de sahip olduğu unvanı olumlu yönde ve kendisine emanet edilmiş insanları korumaya yönelik olarak kullanmayı amaçlayan olumlu bir roman karakter olarak dikkat çekmektedir.

Tahakküm Unsuru Olarak Mevki/Makam

İvan Fyodoroviç Şponka ile Teyzesi adlı hikâyenin kahramanı olan İvan Fyodoroviç, ürkek yaradılışlı biri olarak betimlenmektedir. İvan Fyodoroviç'in başından geçen bir olay onun ürkekliğini daha da artırmış ve hayatının geri kalan kısmında oldukça belirleyici bir yer edinmiştir. Söz konusu belirleyici etki, okuldaki Latince öğretmeninden kaynaklanmıştır. Latince öğretmenin aşırıya kaçan tahakkümcü tavrı, aşağıdaki aktarımda kolayca anlaşılabilir: ³⁰ “Çok sert bir öğretmendi Latince öğretmeni. Değil kapıda kaba kumaştan paltosu ile çiçekbozuğu yüzünün görünmesi, koridorda bir öksürmesi bile bütün

²⁷ Nikolay Vasiliyeviç Gogol, *Ölü Canlar*, Çev. Mazlum Beyhan, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018a, İstanbul, s. 56.

²⁸ Gogol, a.g.e., 2018a, s. 57.

²⁹ Gogol, a.g.e., 2018a, s. 321.

³⁰ Nikolay Vasiliyeviç Gogol, *Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları*, Çev. Ergin Altay, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014, İstanbul, s. 231.

sınıfın korkudan titremeye başlamasına yeterdi”. Latince öğretmeni, işlediği bir kabahatten dolayı İvan Fyodoroviç’i aşağılayıcı bir şekilde cezalandırmıştır. Bu cezalandırma, onun hayatında oldukça büyük bir etkide bulunmuş, zaten ürkek yaratılışlı olan İvan Fyodoroviç’i iyice ürkek biri hâline dönüştürmüştür.³¹ Öğretmen-öğrenci ilişkisinin çok ötesine geçen aşırı asimetrik bu ilişki biçimi, İvan Fyodoroviç’in yaşamının tümüne olumsuz olarak yansımış, meslek yaşantısından özel yaşamına varıncaya kadar her alanda psikolojik anlamda yaşadığı tüm olumsuzluklara kaynaklık etmiştir.

Hikâyelerden oluşan *Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları* kitabının ikinci bölümünün önsözünde Gogol,³² şu ifadelerle yer vermektedir: “... şu memur takımı kadar kötüsü yoktur. Adamın amcası bir zamanlar bölge komiserliği yapmıştır, burnu yukarılarda dolaşır. Sanki bölge komiserliği öyle bir rütbedir ki, dünyada ondan yükseği yoktur. Tanrı’ya şükür, çok daha yüksek rütbeler var”. Rütbe ve makam gibi unsurlara memurların ne denli önem verdiklerini ifade eden bu önsözden sonra gelen ilk anlatım olan *Noel Gecesi* adlı hikâyede, memuriyet mevkilerinin görünür yönünü teşkil eden üniformalar ve bu üniformalar arasındaki hiyerarşi şu şekilde söz edilmektedir:³³ “... Mirgorod’da kışın çuhayla kaplı gocuğu bir yargıç giyerdi, bir de kaymakam. Ufak memurların gocukları çıplak deridendi”.

Bir İşadaminin Sabahı adlı tiyatrodaki Petroviç ile İvanoviç karakterleri arasında geçen diyaloglar, memuriyet derecesi ve çalışma tecrübesi göz önünde bulundurulduğunda, bakanlık tarafından verilecek olan ödül nişanına kimin daha çok liyakatli olduğu tartışması ekseninde gelişmektedir. Her iki taraf da liyakat konusunda asimetri terazisinin kendisinden yana ağır bastığını ileri sürme çabasına girişmektedir.³⁴

Neva Bulvarı hikâyesinde Gogol, genel anlamda orta sınıfa mensup memurlar arasındaki bir ayrıma dikkat çekmektedir. Özellikle dışışleri memurlarını, diğerlerinden ayıran unsurları şu sözlerle ifade

³¹ Gogol, a.g.e., 2014, s. 231-232.

³² Gogol, a.g.e., 2014, s. 123.

³³ Gogol, a.g.e., 2014, s. 129.

³⁴ Nikolay Vasiliyeviç Gogol, *Tek Perdelik Oyunlar*, Çev. Huraman Nevruzova, Öteki Yayınevi, 1998, Ankara, s. 63.

etmektedir.³⁵ “... imrenilecek alinyazılarının kendilerini soylu memuriyet unvanıyla onurlandırdığı özel görevli memurlar... dışişlerinde çalışan ve hem yaptıkları işin hem de alışkanlıklarının soyluluklarıyla başkalarından ayrılan dışişleri memurları... Tanrım, dünyada ne güzel görevler, ne güzel memuriyetler var! İnsanın ruhunu nasıl da yüceltir, hazlara boğar bu görevler!” Gogol’un bu anlatımları çok da abartı içermemektedir. Zira bazı memuriyetlerin, diğerlerine oranla maddi-manevi tatmin bakımından üstünlüğe sahip bulunduğu, bilinen bir gerçekliktir (Gogol’un özellikle vurguladığı dışişleri memuriyeti; temsil etme yönüyle manevi, temsil tazminatı ödemeleri yönüyle de maddi anlamda getiriye sahip bulunmaktadır).

Çalışma ortamındaki ast-üst ilişkileri bakımından amirlerin, genç memurlar üzerinde ne denli tahakküm kurmakta oldukları ve amir-memur arasındaki güç mesafesinin ne kadar yüksek olduğunu açıklayan bir anlatım aşağıda aktarılmıştır:³⁶ “Kalem memurları, sekreterler, yazıcılar, unvansız genç memurlar canlı, neşeli havalarla Neva Bulvarı’nın tadını çıkarmaya çalışırlar: Hallerine bakan, altı saattir amirlerinin karşısında ağızlarını açmadan oturanların onlar olduğuna asla ihtimal vermez”. Bu betimlemede de görüldüğü üzere amirlerin katı disiplinli tavrı, yaşam dolu genç memurlar üzerinde asimetrik bir baskı unsuru olarak belirgin bir nitelik sergilemektedir.

Burun adlı hikâyede, kolluk görevini yapmakta olan emniyet mensuplarının, Rus halkı üzerindeki tahakkümü fazlasıyla dikkat çekmektedir. Hikâyenin kahramanlarından biri olan İvan Yakovleviç’in mahalle polisinden çekinmekte ve hatta korkmaktadır. Emniyet güçlerinden duyduğu korku nedeniyle onlara karşı saygılı ve itaatkâr davranışlar sergilemektedir.³⁷ Hikâyenin bir diğer kahramanı olan Kovalef ile ilgili anlatımlarda ise aşağıdaki alıntı dikkat çekmektedir: “... mevkiye yahut rütbeye karşı saygısızlık eden dünyada affetmezdi... büyük rütbeli subaylara dil uzatılmasına asla tahammül edemiyordu”. Kendisi de binbaşı eşidi (mayor) bir sivil rütbe olan şube müdür muavini

³⁵ Nikolay Vasiliyeviç Gogol, *Bir Delinin Anı Defteri Palto-Burun –Petersburg Öyküleri ve Fayton*, Çev. Mazlum Beyhan, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018b, İstanbul, s. 4.

³⁶ Gogol, a.g.e., 2018b, s. 6.

³⁷ Nikolay Vasiliyeviç Gogol, *Üç Hikâye*, Çev. Orhan Veli ve Erol Güney, Yapı Kredi Yayınları, 2018c, İstanbul, s. 13-14.

görevini yürütmekte olan Kovalef'in bu tavrı ve sıradan bir Rus vatandaşı olarak betimlenen İvan Yakovleviç karakterine ilişkin anlatımlar, o dönemin Rus toplumunda emniyet (polis) ve güvenlik (asker) personelinin, ülke insanı üzerinde kurmuş olduğu tahakkümü gözler önüne sermektedir. Bu ise dönemin çarlık Rusya'sının bir nevi "polis devleti" uygulamalarını çağrıştıracak niteliklere sahip bulunduğuna işaret etmektedir. Kölelik rejiminin fiilen sürmekte olduğu bu dönemde, toprak ağalarının yanı sıra emniyet ve güvenlik kuvvetlerinin de güçlü bir tahakkümünün varlığı dikkat çekmektedir.

Bir Komedyanın İlk Temsilinden Sonra Tiyatrodan Çıkış adlı eserde, "Sivil" ve "Subay" adlı iki karakter, izledikleri komedyayla ilgili olarak konuşmaktadırlar. Sivil karakter, şöyle bir sitemde bulunmaktadır:³⁸ "Siz askerler hep böylesiniz zaten... biri çıkıp da birazcık askerlere dokundu mu, herhangi bir alaydaki bozuk ahlaklı değil de nezaketsiz, terbiyesiz subaylardan söz etmeye kalktı mı şikâyeti Danişta'y'a kadar dayarsınız". Dile getirilen bu sitem aracılığıyla, toplum üzerinde özellikle askeri vesayetın etkilerinin hissedildiği, asker zümrenin veya askeri kurumların, yazarlar da dâhil olmak üzere bütün toplum kesimlerini tahakküme zorladıkları yönünde bir eleştiri dile getirilmektedir.

Gogol'un *Fayton* adlı hikâyesi, süvari alayındaki askeri personel arasında geçen olayları konu edinmektedir. Süvari alayındaki askeri personelin gündelik yaşantısını özetleyen aşağıdaki aktarma oldukça dikkat çekici bir nitelik taşımaktadır:³⁹ "...bu subaylar çoğu zaman gidip öteki arkadaşlarını bulurlar, onlarla oturup terfiden, nakilden bahsederler, tütün nevelerinden konuşurlar yahut da generalden saklı droşkisine (bir çeşit araba) iskambil kâğıdı çekerlerdi". Bu aktarımda da görüldüğü üzere (dünyanın bütün askeri örgütlenmelerindekine benzer şekilde) hiyerarşik ilişkilerin ön plana çıktığı Rus birliklerindeki askeri personelin bir araya geldiklerinde konuştukları başlıca konulardan biri "terfi" olmaktadır. Rütbe, mevki ve makamlar arasındaki güç mesafesinin en fazla olduğu ve çok sayıda hiyerarşik basamağa (sivri bir örgütlenme yapısına) sahip bulunan askeri örgütlenme içinde çalışan asker kişiler arasında geçen gündelik sohbetlerin bile başlıca

³⁸ Gogol, 2015, a.g.e. 209-210.

³⁹ Gogol, a.g.e., 2018c, s. 38.

mevzusunun, tahakküm unsuruna hizmet eden “terfi” konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Plato adlı hikâyede kalem memuru Akakiyeviç, gasp edilen paltosunu geri alabilmek için bekçiye ve komisere başvuruda bulunmaktadır. Akakiyeviç bu başvurulardan sonuç alamamakta ve resmi yazı (dolayısıyla da resmi kanal) aracılığıyla öncelikle kendi dairesine, oradan ilgili asayiş biriminin masa şefine, oradan şube müdürüne, oradan generalin sekreterine ve nihayetinde generale gitmesi gerektiğini öğrenmektedir.⁴⁰ Hikâyenin başkahramanı olan Akakiyeviç, en düşük düzeydeki memurları temsil etmekte, asayişten sorumlu en üst düzey görevli olan general ise tepe yöneticilerini temsil etmektedir. Sonuç olarak bu hikâyede, alt düzey devlet görevlileri ile üst düzey devlet görevlileri arasındaki asimetric güç mesafesinin aşırılığı ve söz konusu aşırılığın kaynaklık etmiş olduğu bürokratikleşme (formalleşme) olgusu eleştirilmektedir.

Ölü Canlar romanında Çiçikov adlı başkahraman, gezdiği şehrin ileri gelenlerini ziyaret etmekte ve adeta görüştüğü herkese, duymak isteyeceği türden iltifat/sitayiş dolu hitaplarda bulunmaktadır. Yaptığı iltifatlar çoğunlukla karşısındakilerinin mevki ve makamlarına yönelmektedir.⁴¹ “... vali yardımcısı ve mahkeme başkanlarıyla konuşurken de her ikisi de beşinci dereceden memur olmalarına karşın, sözde yanlılıkla iki kez ‘ekselansları’ deyivermiş, bu da adamları son derece memnun etmişti”.

Bir Delinin Anı Defteri adlı hikâye, zekâ özürülü bir kişinin hatıra defterinde yer alan yazılar şeklinde tasarlanmıştır. “Deli” olarak isimlendirilen ve zekâ özürülü olan Grigori'nin anı defteri, doğal olarak tutarsızlıklar içeren birçok anlatımı içermektedir. Buna karşılık, hikâyenin başından sonuna kadar tutarlılıktan ödün verilmeyen tek bir anlatım ön plana çıkmaktadır ki bu da anı defterini kaleme alan düşük dereceli bir memur olarak Grigori'nin işyerindeki çalışma ilişkileri bakımından haddini bilen bir davranış içinde bulunması olarak dikkat çekmektedir. Hikâyenin anlatıcısı olan Grigori, hiyerarşik bakımdan üstü konumunda bulunan müdür, şube müdürü ve genel müdüre (onların

⁴⁰ Gogol, a.g.e., 2018b, s. 171.

⁴¹ Gogol, a.g.e., 2018a, s. 14.

aile fertleri de dâhil olmak üzere) karşı daima saygı çerçevesinde davranmakta, kendisinden düşük düzeyde gördüğü bireylerden ise saygı beklemektedir.⁴² “Şu uşak takımına hiç dayanamıyorum... İşleri güçleri antrede yan gelip yatmaktır. Ekselansın yanına girip çıkanlara zahmet edip başlarını kımıldatarak selam bile vermezler. Bunlardan biri geçenlerde kaykılmış otururken, duruşunu hiç bozmadan enfiye çekmem için elindeki tabakayı uzatmasın mı!... Karşındakinin kim olduğunu bilmiyor musun sen? Bir memur! Soyu soppu kökü, asil bir insan!”.

Gogol’un *Mayıs Gecesi* adlı öyküsü incelendiğinde, hikâyenin başlıca karakterlerinden biri olan köy muhtarının, köylüler üzerinde hatırı sayılır bir tahakkümünün varlığı göze çarpmaktadır. Tahakkümün boyutu, Rus köylüleri olan mujikler arasında geçen şu konuşmadan da rahatlıkla anlaşılabilir.⁴³ “Muhtar oldu diye, insanları kışın soğuk su ile ıslatıyor diye burnu mu büyüdü?” Bu diyalogda, hem Rus köylülerinin tahakküm karşısındaki öğrenilmiş çaresizlikleri dile getirilmekte hem de eski çağlarda Rusya derebeylerinin, köylülere işkence yapmak için onları soğuk su ile ıslatıp ayaza bırakarak dondurmaları gerçeği ifade edilmektedir. Muhtar, dilediği köylüye dilediği angarya işi yaptırmakta,⁴⁴ hatta onları istediği cezaya çarptırmaktadır. Muhtarın cezalandırma konusundaki tutumu, şu sözlerinden açıkça anlaşılmaktadır:⁴⁵ “... öbürlerine bir ibret olmak üzere onu zincire vurup adamakıllı cezalandırmak gerek. Hükümet kuvvetinin ne olduğunu iyice anlasınlar. Muhtar burada çarı değil de başka birisini mi temsil ediyor sanki?” Hikâyenin kahramanı olan muhtar karakteri, sahip bulunduğu makamın sağladığı otorite aracılığıyla sadece köylülere karşı tahakkümcü bir tutum takınmamaktadır. Muhtar karakterinin aile içi ilişkilerine bakıldığında, aile fertlerine karşı da aşırı otoriter ve baskıcı bir tutum benimseyerek onlara karşı zaman zaman işkence boyutuna gelebilecek derecede katı bir tutum sergilediği görülmektedir.⁴⁶

Aile İçi İlişkilerde Tahakküm Unsuru

⁴² Gogol, a.g.e., 2018b, s. 186.

⁴³ Gogol, a.g.e., 2018d, s. 44.

⁴⁴ Gogol, a.g.e., 2018d, s. 46.

⁴⁵ Gogol, a.g.e., 2018d, s. 61.

⁴⁶ Gogol, a.g.e., 2018d, s. 71.

Gogol, *Taras Bulba* adlı romanında, Dinyeper bölgesindeki Ukrayna Kazaklarının yaşamını ele almaktadır. Romanda, Bulba'nın yaşadığı olaylar anlatılırken, on sekizinci yüzyıl Ukrayna toplumsal yapısı da gözler önüne serilmektedir. Bu dönemlerde Ukrayna'da erkekler arasında fiziksel güç unsuru ön plana çıkmaktadır. Fiziksel gücünü gösterme uğruna, baba ile oğul arasında yaşanan kıyasıya kavgaların bile bu dönemlerde doğal karşılanmakta olduğu görülmektedir.⁴⁷ Dolayısıyla, fiziksel güç anlamındaki asimetrik üstünlüğü elinde bulunduran tarafın, karşı tarafı tahakküm altına almakta olduğu görülmektedir. Bu romanda ayrıca geleneksel Kazak toplumlarında ön plana çıkan yaşlılara duyulan saygı ve yönetimde onların tavsiyelerine başvurma (gerontokrasi: yaşlılar yönetimi) örnekleri dikkat çekmektedir.⁴⁸

Asimetrinin zayıf tarafında bulunan kesim olarak kadınlar, düşük bir toplumsal konumda betimlenmektedirler. Romanın başkahramanı olan Bulba, toplum içinde nüfuzlu bir konuma sahip olmasına karşılık, eşinin durumu hiç de iç açıcı görünmemektedir. Aşağıdaki aktarma, sadece Bulba'nın eşinin değil, o dönemdeki Ukrayna kadınının genel anlama yaşadığı olumsuzlukları gözler önüne sermektedir:⁴⁹

Aslında zavallı bir kadındı, o yiğitlik çağının tüm kadınları gibiydi tıpkı. Yalnızca bir an için yaşamıştı aşkı, yalnızca tutkunun ilk ateşinde, yalnızca gençliğin ilk ateşinde yaşamıştı, sonra da aklını başından alan o sert adam kılıçlar için, içki âlemleri için onu terk etmişti. Kocasını senede iki-üç gün görüyordu, sonra birkaç yıl ondan haber gelmiyordu. Üstelik görüştükleri zaman, birlikte oturdukları zaman da hayat mıydı yaşadıkları? Hakaretlere, hatta dayağa bile katlanıyordu; yalnızca merhametten gelen sevecenlik görüyordu; coşkun tabiatlı Zaporoye'nin hoyrat damgasını vurduğu bu kadınsız şövalyeler güruhunda garip bir yaratıktı o.

İvan İvanoviçle İvan Nikiforoviçin Nasıl Kavga Ettiklerinin Hikâyesidir öyküsünün kahramanlarından olan İvan Nikiforoviç, Agafya Fedoseyevna karşısında çok mahkûm ve pasif bir görünüm sergilemekte, dolayısıyla da bu kadın-erkek ilişkisinin olumsuz ve ezilen

⁴⁷ Nikolay Vasiliyeviç Gogol, *Taras Bulba*, Çev. Belkis Korkmaz, Can Yayınları, 2017b, İstanbul, s. 10.

⁴⁸ Gogol, a.g.e., 2017b, s. 108.

⁴⁹ Gogol, a.g.e., 2017b, s. 19-20.

tarafında yer almaktadır. Gogol,⁵⁰ söz konusu asimetrik ilişkiyi şu sözlerle ifade etmektedir: “... bütün evi avucunun içinde tutuyordu. İvan Nikiforoviç bundan hoşnut değildi ama yine de ne hikmettir bilinmez, bir çocuk gibi onun sözünden dışarı çıkmazdı. Bazen itiraz etmeye yeltendiği de olurdu ama Agafya Fedoseyevna her zaman üstün çıkardı”. Bir önceki paragrafta Rus toplumunun bir parçası olarak Ukrayna Kazaklarında kadının düşük konumu aktarılmıştı. Bu anlatımda ise soylu sınıfında yer alan İvan Nikiforoviç’in, Agafya Fedoseyevna adlı bayan karşısındaki pasif ve ezilen konumu aktarılmıştır. Her ne kadar, kadın-erkek ilişkileri, tarihin her döneminde kişilerarasındaki özel bir ilişki gibi göründe de içinde bulunulan toplumun genel yapısından da önemli ölçüde etkilenmekte olduğu görülmektedir. Yukarıdaki örnekler, aşağıdaki anlatımlarla birlikte ele alındığında, Ukrayna Kazakları ile diğer Rus toplulukları arasındaki anlayış farklılıklarını ortaya koyması bakımından da dikkat çekmektedir.

Soroçinets Panayırı hikâyesinin dördüncü bölümünün başında Gogol,⁵¹ Ukraynalı şair Kotliarevskiy’den şu dizeleri aktarmaktadır:

*Mujik (Rus köylüsü), canı bir şey istediğinde, karısının başka
bir şey istediğini görürse kendi isteğinden vazgeçip
karısının istediğini istemek zorundadır.*

Bu dizelerin aktarılmasının nedeni, hikâyenin ilerleyen kısımlarında daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır çünkü bu anlatımlarda Çerevik adlı karakterin, eşi tarafından şiddet gören biri olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki aktarım, Çerevik ile eşi arasındaki asimetrik ilişkiyi gözler önüne sermektedir.⁵²

... başını ellerinin arasına aldı: Öfkeden kudurmuş karısının, pençeleriyle saçlarına yapışmakta gecikmeyeceğinden kuşkusu yoktu. Karısının güçlü saldırısından korunmaya çalışırken, “Lanet olsun!” diye geçiriyordu içinden... Tanrım, ulu Tanrım, nedir bu garip kulunun çektiği? Ne diye saldın dünyaya bunca kötülüğü? Bir de şu kariyi verdin başıma!..”

⁵⁰ Gogol, a.g.e., 1995, s. 123.

⁵¹ Gogol, a.g.e., 2014, s. 19.

⁵² Gogol, a.g.e., 2014, s. 20.

Parça adlı tiyatro eserinin başkarakter oyuncularından olan Marya, otuz yaşındaki bir yetişkin olmasına karşılık, oğlu Mihail'e yönelik aşırı baskıcı tutumunu sürdürmektedir. Meslek seçiminden, eş seçimine kadar olan bütün yaşamsal süreçlerde müdahil ve yönlendirici olmaktadır. Mihail'in aşağıdaki sözleri, maruz kaldığı tahakkümü açıkça göstermektedir:⁵³ "Siz beni nefret ettiğim bir yere gönderiyorsunuz... sizi yine kırmıyorum emrinizi yerine getiriyorum... İşte bakın otuzumda çocukluğa geri dönüyorum. Her an beni aşağılıyorsunuz anneciğim. Vallahi anneciğim beni aşağılıyorsunuz. Size o kadar kırgınım ki... Düşünüyorum da size karşı gösterdiğim saygıya karşılık, sizden başka türlü bir davranış görmeliyim". Varlıklı bir aile olmalarından hareketle Marya, Mihail'i varlıklı bir ailenin kızıyla evlendirmek istemekte fakat Mihail, yoksul bir kıza gönül verdiğini ifade etmekte ve duygularını şu sözlerle açıklamaktadır:⁵⁴ "... bir düşünün kendisi zengin olan birisi zengin bir kız almakla haklı mı? Yani o zaman bu neye benzer? Kürk üzerine palto giyinmek gibi bir şey, yani bu, kürk içinde sıcaktan patlarken üzerine palto giymek demektir. Bu palto başkasının üzerine giydirilse daha iyi olmaz mı?" Bu yaklaşımıyla Mihail, toplumsal tabakalar arasında varlık sahibi olma konusunda oluşmuş bulunan uçurumun (asimetrisinin), varlıklı kesimin kendi içinde yapacağı evlilikler nedeniyle daha da artırılmasından yana değil, aksine paylaşımcı bir anlayışla, bu asimetrisinin mümkün olduğu ölçüde azaltılmasından yana bir tavır sergilemektedir.

Tahakküm unsuru olarak "soyluluk"

Evlenme adlı tiyatro eserinde evlenme adayı olan karakterler, tüccar ve memur sınıfındadırlar. Evlenme çağındaki bir kız olan Tihonovna, soylu birisiyle evlenmek istemesine karşılık halası, tüccarları seçmesini istemektedir. Tüccarların, soylulardan hiç de aşağı kalır tarafları bulunmadığını, tüccar kumaş vermezse soylunun çıplak kalacağını söyleyerek Tihonovna'yı ikna etmeye çalışmaktadır.⁵⁵ Bu anlatımlardan, Rusya'da yavaş yavaş varlıklı hale gelmeye başlayan burjuva sınıfının ön plana çıkmaya başladığı, bu durumun ise Rus insanının dikkatinden

⁵³ Gogol, a.g.e., 1998, s. 88-89.

⁵⁴ Gogol, a.g.e., 1998, s. 91-92

⁵⁵ Nikolay Vasiliyeviç Gogol, *Evlenme-Kumarbazlar*, Çev. Koray Karasulu, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017a, İstanbul, s. 26.

kaçmadığı anlaşılmaktadır. Eski zamanlardaki kadar olmasa da toplumdaki üstün konumunu elinde bulundurmaya devam eden soylu kesiminin ise tüccarların aksine, giderek gerilemeye ve yoksullaşmaya yüz tuttıkları anlaşılmaktadır.

Eski zamanların özlemi, Gogol'un eserlerinde dikkat çeken bir unsur olma niteliği taşımaktadır. *Eski Zaman Beyleri* adlı hikâyesinde Gogol, eski dönemlerin üst tabaka bireyleri ile kendi döneminde yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan ve üst tabakadaki sayıları giderek artmaya başlayan burjuva kesimini çok ağır, belki de aşağılayıcı bir dille eleştirmektedir. Aşağıdaki aktarma, Gogol'un özlem duyduğu eski devirlerin beyleri ile yeni yetme, sonradan görme burjuva/tüccar kesim arasındaki farkları dile getirmektedir:⁵⁶

Yüzlerindeki buruşukluklara bakarak onların temiz, sakın hayatları okunabilmektedir. Böyle bir hayatı, eski milli, temiz, yürekli üstelik de zengin aileler sürerdi ki, onlarla; sıvacılıktan, satıcılıktan yetişip sivrilerek müessese ve dairelere çekirgeler gibi üşüşen, yine de kendi hemşerilerinin son meteliklerini sızdıran, Petersburg'u fitnecilerle doldurup en sonunda büyük bir servet yaparak "o" ile biten soyadlarının sonuna "v" harfini ilave eden o düşkün yaradılışlı Ukraynalılar arasında dağlar kadar fark vardı. Hayır, onlar, Ukrayna'nın bütün eski, köklü soyları gibi, bu iğrenç, bu acınacak yaratıklara benzemezlerdi.

İvan İvanoviçle İvan Nikiforoviçin Nasıl Kavga Ettiklerinin Hikâyesidir adlı öyküde İvan İvanoviç, İvan Nikiforoviç'e yönelik bir şikâyet dilekçesi (istida) hazırlayarak mahkemeye sunmaktadır. Kişisel kültünü ön plana çıkardığı dilekçesinde İvan İvanoviç, aileden gelen asaletini, dolayısıyla da toplum nezdindeki nüfuzunu/gücünü şu sözlerle dile getirmektedir:⁵⁷ "... Asil bir aileye mensup olduğumun ispatı, Üç Aziz Kilisesi'nde saklı nüfus kütüğümde doğum günüm yazılı olduğu gibi, dinsel törenle bana verilen ad dahi yine sözü edilen kilisenin nüfus kütüğüne kayıtlıdır".

Diğer Tahakküm Unsurları

İlişki veya davranışlardaki asimetri, bazen hiç alışılmadık biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Örneğin Gogol, iki farklı eserinde haydutluk yapan insan veya grupların, normal bir yaşantı sürenler üzerine ne tür

⁵⁶ Gogol, a.g.e., 1995, s. 10.

⁵⁷ Gogol, a.g.e., 1995, s. 134-135.

olumsuzluklara yol açmakta olduklarını betimlemektedir. Aşağıdaki aktarımlar, bu konuyu daha da aydınlatmaktadır. Bu aktarımlarda, özellikle haydutların saldırılarına maruz kalabileceği öngörüsünde bulunan bölgelerde yaşayan insanlar, öğrenilmiş çaresizlik içine düşmekte ve düşük bir yaşam standardına kendilerini adapte etmek durumunda kalmaktadırlar:

Niçin böyle toprağın içinde yaşadıklarını soracaksınız: Yoksul olmasına o kadar yoksul sayılmazlardı aslında. O zamanlar hemen herkes haydutluk yapar, yad ellerden bol ganimet getirirdi. Daha çok, doğru dürüst bir evde yaşamayı gördükleri için yaşarlardı toprağın içinde.⁵⁸

Ev yapmak için emek ve para harcamamalı, nasıl olsa Tatar akınlarıyla yerle bir olacak!⁵⁹

Gogol'un *Alfred* adlı tiyatro eserinin ancak bazı bölümleri günümüze ulaşabilmiştir. Eserden anlaşılabilmesine göre Gogol bu eserinde, halkı ezen, bilgisiz, zalim kişizadelerle, devlet düzenini korumaya uğraşan Kral Alfred arasındaki çekişmelerden, savaşımardan söz etmektedir.⁶⁰ Bu eserinde Gogol, tahakküm konusunun farklı bir yönünü kaleme alarak söz konusu toplumsal soruna dikkat çekmeye çalışmaktadır. Gogol, tahakküme konu olabilen bir diğer unsur olarak "bilgi" hususuna da dikkat çekmiştir. Gogol; okumuş bireylerin, cahil olanlar karşısında bilgi birikimi bakımından üstünlüğe sahip olduğunu ifade eden anlatımlara zaman zaman başvurmaktadır. Bu vurgulamasıyla, okumuş olan bireylerin, cahil olanlar karşısındaki asimetrik (bilgi asimetrisi) üstünlüğünü dile getirmektedir.⁶¹

Noel Gecesi hikâyesinde Oksana; genç, güzel ve güzelliğinin farkında olan bir bayan olarak betimlenmektedir. Bu farkındalık, onu şımarıklığa sürüklemekte ve şu sözleri açıkça söylemekten onu alıkoymamaktadır:⁶² "Hey delikanlılar! Denginiz miyim ben sizin? Şöyle bir bakın şu güzelliğe". Oksana'ya gönül veren ve onun davranışlarını yakından izleyen genç bir demirci ustası olan Vakula, Oksana'nın söz konusu davranışlarına ilişkin

⁵⁸ Gogol, a.g.e., 2014, s. 46.

⁵⁹ Gogol, a.g.e., 2017b, s. 60.

⁶⁰ Gogol, a.g.e., 2015, 16.

⁶¹ Gogol, a.g.e., 1995, s. 116.

⁶² Gogol, a.g.e., 2014, s. 133.

şu ifadeleri dile getirmektedir:⁶³ “... kimseyi umursadığı yok. Kendi güzelliği yetiyor ona! Benim gibi bir zavallıya acı çektirmekten hoşlanıyor”. Oksana, Vakula’ya karşı özel bir sevgi veya ilgi duymamasına karşın, güzelliğinin verdiği cazibeyi sayesinde ondan yapılması adeta imkânsız olan birtakım taleplerde bulunmakta ve onu bir nevi kullanmaktadır.⁶⁴ Sahip bulunulan kişisel güzellik, karşı taraf için asimetrik bir sevgi ilişkisini ortaya çıkarabilmektedir. Sevgi konusundaki asimetrik farklılıkların belirginleştiği bu tür ilişkiler, bir tarafın ölçsüz ve şımarık taleplerine, diğer tarafın ise umutsuzca bir çabaya girişmesine neden olmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Aristoteles,⁶⁵ birbirlerinin kapsamına girmeyen bilimlerden pek çoğunun, aslında yakın bir ilişki içinde bulunduğunu ifade etmektedir. Edebiyatın alanına giriyor gibi görünmekle birlikte Gogol’un eserleri üzerinden tarih alanına yönelik çıkarsamalarda bulunulması, Aristoteles’in ifade ettiği bilimler arasındaki geçişkenliğe örnek teşkil etmektedir. “Çizgi, noktaya nasıl bağlı ise, oluşmakta olan da olmuş olana öyle bağlıdır” diyen Aristoteles,⁶⁶ bugün anlamadaki rolü inkâr edilemeyen tarihsel bakış açısının benimsenmesinin gerekliliğini çarpıcı bir biçimde açıklığa kavuşturmuştur.

Bu makalenin “Teorik Arkaplan” başlıklı bölümünde de ele alındığı üzere, tahakküme kaynaklık eden unsurlar, antik çağlardan günümüze kadar yüzlerce filozof ve yazarın eserlerine konu olagelmıştır. Makalenin söz konusu bölümünde ilkçağ filozoflarından verilen sınırlı örneklerle yetinilmiş ve daha çok, konunun çağdaş literatürde yer verilen tanım ve izahları üzerinde durulmuştur. Bu makalenin konusu, felsefi kökenlere dayanıyor olmasına karşılık, mikroanalitik bir çalışma olması nedeniyle bu kökene derinlemesine inebilmek, bahsi geçen kısıtlardan dolayı mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, bilimsel dönem öncesi son filozoflardan olan Schopenhauer’dan yapılacak aşağıdaki aktarma aracılığıyla hem teorik bölümdeki anlatımları teyit etme, hem de

⁶³ Gogol, a.g.e., 2014, s. 135.

⁶⁴ Gogol, a.g.e., 2014, s. 150.

⁶⁵ Aristoteles, İkinci Çözümlemeler, Çev. Ali Houshiary, Yapı Kredi Yayınları, 2018, İstanbul, s. 27-28.

⁶⁶ Aristoteles, a.g.e., s. 63.

teorik/felsefi katkı sağlayan ilave bir görüşe yer verme olanağı sağlanabilecektir. On dokuzuncu yüzyıl düşünürlerinden Schopenhauer,⁶⁷ edinilen mevki ve makam gibi tahakküme zemin teşkil eden unsurları tasvip etmemektedir. İnsanlar arasında oluşan böylesi güç mesafelerine olumlu yaklaşmamakta ve şunları ifade etmektedir: “Adam olmak, vezir olmuşsun ama adam olamamışsın serzenişiyile sona eren halk hikâyesinde de yankılandığı üzere mal, mülk, makam, mevki sahibi olmakla gerçekleşmeyen bir şeydir”.

Başta “güç istenci” olmak üzere tahakküm unsurlarına ilişkin bütün kapılar, eninde sonunda Nietzsche'ye⁶⁸ açılmaktadır. Schopenhauer'dan ne denli etkilendiğini kendisi de inkâr etmeyen Nietzsche,⁶⁹ tahakküm unsurlarını olumlamakta, hatta kutsiyet atfedecek kadar ileriye gitmekte ve tahakküm karşıtı kadim düşünce geleneğinin karşısında yer almaktadır. Nietzsche'nin tahakküme ilişkin görüşlerini geriye doğru sırasıyla Hobbes, Grotius ve Machiavelli gibi düşünürlere kadar götürebilmek mümkün⁷⁰ olmakla birlikte söz konusu olgu, bu makalenin ana eksen tartışması dışında yer almaktadır.

Felsefi ve bilimsel yönünün ne denli derinleştirilebileceği tartışmalarını bir tarafa bırakıp Gogol'un eserlerine dönüldüğünde, yazarın eserlerinin hepsinde tahakküm unsurlarına konu teşkil eden anlatımlara rastlanmakta olduğunu ifade etme gerekliliği belirginleşmektedir. Makalenin analiz içeren ilgili başlıklarında yapılan anlatım ve aktarmalar da zaten bu durumu ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır. Söz konusu anlatım ve aktarımlardan çıkarılabilecek bütün sonuçların, bu makalenin araştırma soruları ile çelişmemekte olduğu açıkça görülebilmektedir. Zira Gogol'un her bir eseri, az ya da çok mutlaka yaşadığı dönem olan çarlık Rusya'sına ilişkin tahakküm gerçekliklerini olanca gerçekliğiyle yansıtmaktadır. Ayrıca edebi olup olmamasından bağımsız olarak, Gogol'un başvurduğu anlatımlar aracılığıyla yapılmış olan açıklama ve izahlar, çarlık dönemi Rusya'sının

⁶⁷ Arthur Schopenhauer, Okumak, Yazmak ve Yaşamak Üzerine, Çev. Ahmet Aydoğan, Şule Yayınları, 2017, İstanbul, s. 7.

⁶⁸ Friedrich Nietzsche, Şen Bilim, Emir Aktan, Alter Yayıncılık, 2014, Ankara, s. 27.

⁶⁹ Nietzsche, a.g.e., s. 91-94.

⁷⁰ Deniz Ülke Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, Sarmal Yayınları, 1998, İstanbul, s. 82; Veysel Atayman, Hukuk Felsefesi, Don Kişot Güncel Yayınlar, 2006, İstanbul, s. 43.

toplum yaşantısındaki tahakküme ilişkin unsurları etrafıca ele alabilmeyi mümkün kılmaktadır.

Gogol'un *Korkunç İntikam* adlı hikâyesinde, Ukrayna ordusu askerlerinden olan Danilo, ordunun içinde bulunduğu duruma ilişkin üzüntüsünü şu sözlerle dile getirmektedir:⁷¹ “Dirlik düzenlik kalmadı Ukrayna’da: Albaylarla yüzbaşılar hırlaşıp duruyorlar”. Bu sözleriyle Danilo, ordudaki rütbe farkından kaynaklanan güç mesafesinin, yasal otoriteye dayalı saygının, hiyerarşiye gösterilmesi gereken hürmetin ve rütbenin taşınması gereken izzetin zedelendiğini ifade etmektedir. Bu durum ise, birçok hususta (kişi, grup, örgüt veya devleti ilgilendiren çeşitli hususlarda) olumsuzluk olarak ortaya çıkan asimetri unsurunun, ordu gibi örgütlenmelerde vazgeçilmez bir gereklilik olduğunu göstermektedir. Bu anlatımda, ordu içindeki işleyişin aksaksız bir biçimde yürütülebilmesinin, ancak ve ancak askeri rütbeler arasında var olan ve evrensel bir niteliğe sahip bulunan asimetri unsuru sayesinde gerçekleşebildiği hususu, kalın çizgilerle vurgulamaktadır. Dolayısıyla, tersinden bakıldığında bu örnek, toplumsal veya kurumsal roller aracılığıyla oluşturulan asimetric ilişkilerin, her koşul ve şartta mutlak anlamda olumsuz olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu makalede genel olarak tahakküm unsurunun olumsuz yönü üzerinde durulmuş, yukarıda ifade edilen ve belirli koşullar ya da örgütsel yapılanmaların bir gereği olarak tahakküm unsurlarına ihtiyaç duyulmakta olduğu konusu geri planda tutulmuştur. Söz konusu ihtiyacın ön plana çıkarıldığı ve bu çalışmanın bakış açısına tersinden yaklaşan çalışmalara duyulan gereksinim, hâlihazırda devam etmektedir. Kaldı ki Gogol’un eserleri sadece bu makalede ele alınan anahtar kavramları farklı açılardan ele almanın çok ötesinde ve çeşitlilikteki kavramlar ekseninde yapılacak çalışmalara veri sağlama konusunda da dikkate değer bir potansiyeli içeriğinde barındırmaktadır.

Kaynakça

⁷¹ Gogol, a.g.e., 2014, s. 207.

Araştırma Eserler ve Makaleler

Annenskaya, Aleksandra, *Gogol Hayatı ve Edebi Çalışmaları*, Çev. Turgay Yıldız, Dorlion Yayınları, Eskişehir, 2018.

Arıboğan, Deniz Ülke, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1998.

Aristoteles, *İkinci Çözümlemeler*, Çev. Ali Houshiary, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.

Atayman, Veysel, *Hukuk Felsefesi*, Don Kişot Güncel Yayınlar, İstanbul, 2006.

Ayas, İrem Dilara, N.V. Gogol'un "Müfettiş" Adlı Oyununda M.S. Şepkin Etkisi, *Uluslararası Sanal Forum İstanbul 2016: Jeo-Kültürel Alanda İnsani Yaklaşımlar*, 1-6 Ekim 2016, ss. 667-673.

Aydın, Onur, "N.V. Gogol'ün "Müfettiş" ve C.F. Başkut'un "Buzlar Çözülmeden" Adlı Oyunlarında Toplumsal Düzensizlik: Komparatistik Bir İnceleme", *Electronic Turkish Studies*, 2017, 12 (22), ss. 65-78.

Bayladı, Derman, *Felsefenin Beşiği Anadolu*, Say Yayınları, İstanbul, 2007.

Belinski V.G. 2015, "Akıllılığın Cezası: Müfettiş Üstüne", Gogol, Nikolay Vasiliyeviç 2015, *Bütün Oyunları Müfettiş Tiyatrodan Çıkış Bir Evlenme*, Çev. Melih Cevdet Anday ve Erol Güney, Everest Yayınları, İstanbul, ss. 27-44.

Epikharmos, *Fragmanlar*, Çev. Cengiz Çakmak, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018.

Evren, Cüneyt, *Narsisizm*, BDS Yayınları, İstanbul, 1997.

Gogol, Nikolay Vasiliyeviç, *Eski Zaman Beyleri*, Çev. Servet Lünel, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1995.

Gogol, Nikolay Vasiliyeviç, *Tek Perdelik Oyunlar*, Çev. Hürman Nevruzova, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998.

Gogol, Nikolay Vasiliyeviç, *Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları*, Çev. Ergin Altay, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.

Gogol, Nikolay Vasiliyeviç, *Bütün Oyunları Müfettiş Tiyatrodan Çıkış Bir Evlenme*, Çev. Melih Cevdet Anday ve Erol Güney, Everest Yayınları, İstanbul, 2015.

Gogol, Nikolay Vasiliyeviç, *Evlenme-Kumarbazlar*, Çev. Koray Karasulu, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017a.

Gogol, Nikolay Vasiliyeviç, *Taras Bulba*, Çev. Belkıs Korkmaz, Can Yayınları, İstanbul, 2017b.

Gogol, Nikolay Vasiliyeviç, *Müfettiş*, Çev. Koray Karasulu, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017c.

Gogol, Nikolay Vasiliyeviç, *Ölü Canlar*, Çev. Mazlum Beyhan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018a.

Gogol, Nikolay Vasiliyeviç, *Bir Delinin Anı Defteri Palto-Burun –Petersburg Öyküleri ve Fayton*, Çev. Mazlum Beyhan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018b.

Gogol, Nikolay Vasiliyeviç, *Üç Hikâye*, Çev. Orhan Veli ve Erol Güney, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018c.

Gogol, Nikolay Vasiliyeviç, *Mayıs Gecesi – Portre*, Çev. Hasan Ali Ediz, Yordam Yayınları, İstanbul, 2018d.

Hafızoğlu, Leyla, "Rus Eleştirisi Tarihinde F.M. Dostoyevski", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003, 4 (5), ss. 125-134.

Karababa, Safiye, "Gogol'un "Palto" ve Kafka'nın "Dönüşüm" Romanlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2018, 7 (3), ss. 1729-1745.

Küçükkalay A. Mesud ve Özmen, Müjdat, "Aziz Nesin ve Nikolai V. Gogol'da Bürokratik Devlet Mekanizması: Kamu Tercihi Teorisi Bağlamında Çarlık Rusya'sı ve Türkiye Karşılaştırması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2010, 5 (1), ss. 7-23.

Lydic, Lauren "'Noseological" Parody, Gender Discourse, and Yugoslav Feminisms: Following Gogol's "Nose" to Ugrešić's "Hot Dog on a Warm Bun"', *Comperative Literature*, 2010, 62(2), ss. 161-178.

Meydan, Cem Harun, "Kaynak Bağımlılığı Kuramı", Örgüt Kuramları (Ed. H. Cenk Sözen ve H. Nejat Basım), Beta Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 163-188.

Moosavinia, Sayyed Rahim ve Bavarsad, Ala, "The Illusory World of a Peculiar Man: A Psychoanalytical Study of Nicholai Gogol's "Diary of a Madman"', *k@ta: A Biannual Publication on the Study of Language and Literature*, 2018, 20 (1), ss. 27-35.

Nietzsche, Friedrich, *Şen Bilim*, Emir Aktan, Alter Yayıncılık, Ankara, 2014.

Platon, *Toplu Diyaloglar I*, Çev. Suut Kemal Yetkin ve Hamdi Ragıp Atademir, Yargı Yayınevi, Ankara, ty.

Platon, *Hipparkhos-Kleitophon-Rakipler*, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul, 2013.

Platon, *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Aali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018.

Samier Eugenie ve Lumby, Jacky, "Alienation, Servility and Amorality: Relating Gogol's Portrayal of Bureaupathology to an Accountability Era", *Educational Management Administration & Leadership*, 2010, 38(3), ss. 360-373.

Sayılr, Yücel, "Kaynak Bağımlılığı Kuramı", Örgüt Kuramı, (Ed. Deniz Taşçı ve Erkan Erdemir), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2013, ss. 48-82.

Schopenhauer, Arthur, *Okumak, Yazmak ve Yaşamak Üzerine*, Çev. Ahmet Aydoğan, Şule Yayınları, İstanbul, 2017.

Troyat, Henri, *Gogol*, Çev. Bedia Kösemihal, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2000.

Tutar, Hasan, *İşletme ve Yönetim Terimleri Ansiklopedik Sözlük*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2013.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011,
Uzelli, Gönül, 2003, "Gogol Gerçekçiliği ve Rus Resim Sanatındaki Yansımaları", *Sanat Tarihi Yıllığı*, Sayı: 16. ss. 89-106.

Üsdiken, Behlül "Çevresel Baskı ve Talepler Karşısında Örgütler: Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı", *Örgüt Kuramları (Derleyenler A. Selami Sargut ve Şükrü Özen)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

Tezler

AYAS, İren Dilara, *N.V. Gogol Dramaturjisinde M. Şepkin Etkisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

KÜÇÜK, Kamile Sinem, *Rus Gerçekçiliği Bağlamında N.V Gogol-V.G. Perov Etkileşimi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

TAYLAN, Cem, *Gogol ve Bir Delinin Hatıra Defteri*, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.